

Professzorok a polgári Magyarországon (1848–1944)

A társadalomtudományokban a pontos kézikönyvek alkalmasint a legfontosabb kutatási segédletek, összeállításukhoz kitartás, fegyelem és forráskritikai felkészültség szükséges. Talán ez az egyik oka, hogy az archontológiát kevesen művelik, s akik mégis, azok neve a szakmában közismert. „A Szinnyei” hivatkozás a humán tudományok kutatói számára egyértelműen Szinnyei József 1891–1914 között megjelent *Magyar írók élete és munkái* című, 14 kötetes lexikonját jelenti. Könnyen azonosítható Bölöny József neve is, fő műve, az 1977–2004 között ötször kiadott *Magyarország kormányai* c. munkája alapján (a legutóbbi Hubai László társszerkesztővel). A történelem segédtudományaként számon tartott archontológia szakértői közül a szélesebb olvasóközönség is ismerheti Fallenbüchl Zoltán (*Magyarország főméltóságai 1526–1848*; 1988) vagy Markó László (*A magyar állam főméltóságai*; 2000, 2006) nevét. Népszerűek az életrajzi lexikonok, a legismertebb *Magyar életrajzi lexikon* (1967–1994; főszerkesztő: Kenyeres Ágnes), illetve az *Új magyar életrajzi lexikon* (2001–2007; főszerkesztő: Markó László). A példaértékű gondossággal összeállított tematikus szakmunkákból tallózva kiemeljük a *Magyar múzeumi arcképcsarnok* (2002; főszerkesztő: Bodó Sándor – Viga Gyula), a *Magyar Tudományos Akadémia tagjai 1825–2002* (2003; főszerkesztő: Glatz Ferenc), a *Magyar orvoséletrajzi lexikon* (2004; írta és összeállította: Kapronczay Károly) és a *Főkonzulok, követek és nagykövetek 1945–1990* (2015; szerkesztette: Baráth Magdolna – Gecsényi Lajos) adattárakat.

Az ELTE TÁTK Történeti Szociológia Tanszékének gondozásában 2012-ben újraindult a *Történeti elitkutatások – Historical Elite Research* sorozat, amelynek első hét darabja 1990–1993 között látott napvilágot. A legutóbb megjelent 8., 9. és 10. kötetek a polgári korszak magyarországi egyetemi tanárainak archontológiai és prozopográfiai adatbázisa eddig sajtó alá rendezett biográfiáit tartalmazzák. Az 1848. április 11. és 1944. október 15. között működött 1044 egyetemi tanár életrajzi adattárának és életútleírásának grandiózus feladatát vállaló programvezető, Kovács I. Gábor azt a célt tűzte ki maga elé, hogy soha nem látott részletességgel világítja át a professzori pályaképeket. A *Magyarországi egyetemi tanárok életrajzi adattára 1848–1944* sorozat eddig megjelent három kötetét alapvetően ő írta és szerkesztette. Az első: *Diszkrimináció – emancipáció – asszimiláció – diszkrimináció. Zsidó és zsidó származású egyetemi tanárok* (2012, 176 o.); a második: *Hit – tudomány – közélet. A Debreceni Tudományegyetem Református Hittudományi Kara (1914–1950) professzorainak életrajzi adattára és életútleírása* (2014, 222 o.); a harmadik: *Sárospatak erőterében. A tiszáninneni származású református egyetemi tanárok életrajzi adattára és életútleírása* (2016, 356 o.). Az első kötet címére egyesek talán felkapták a fejüket, de a meglepőnek tűnő csoportosítás kizárólag a felekezeti hovatartozásra, mint rendező elvre utal. A professzorok társadalmi helyzetét és a korabeli oktatásigazgatás vallási meghatározottságát tekintve ez feltétlenül indokolt. A szigorú iskolafenntartói szabályok idézték elő például a tanárok gyakori felekezetváltásait. Csak példaként említünk két akademikust (akik egyébként nem lettek kinevezett egyetemi tanárok): az izraelita Ballagi Mór előbb evangélikus, majd református hitre tért át, s lett a budapesti református teológia egyik alapító és vezető tanára, Horváth Cyrill pedig cisztercita rendtagból vált reformátussá, hogy aztán nyugdíjazá-

sakor rekatolizáljon. Nem véletlen, hogy a kultusztárca hivatalos nevében a vallásügy megelőzte a közoktatásügyet.

Az első kötet markánsan lehatárolható személyi köre 67 professzorra terjed ki. Ide tartoznak a születésüknél fogva izraelita vallásúak, köztük azok is, akik később más felekezetre vagy felekezeten kívüli státuszba tértek át, illetve akik a szülők korábbi áttérése miatt eleve más vallásba születtek. A második kötet jól lehatárolható (s az 1944-es időhatárt indokoltan meghaladó) tanintézeti keretét a Debreceni Egyetem megnyitásának 2014-ben ünnepelt centenáriuma határozta meg: a könyv az évfordulót figyelembe véve jelent meg, 20 professzort – köztük egy 1947-ben kinevezettet is – tartalmazva. A harmadik kötet folytatta a református vonalat, de egyházkerületi származási oldalról, ebben 19 személy található. Összességében 105 életrajz látott eddig napvilágot (Soós Béla egyháztörténész a II. és III. kötetben egyaránt szerepel). Az teljes vizsgált mintához képest ez még szerény, 10%-os arány, de arra mindenképpen alkalmas, hogy a sorozat jelentőségét alátámassza. A kálvinista mintaarány szintén alacsony: 1848–1944 között 183 református vallású professzor kapott katedrát, ehhez képest a II. és III. kötet egyelőre 38 személyt mutat be.

A polgári korszak 1044 professzorának fogalmi meghatározásakor a szerkesztő azon nyilvános rendkívüli és nyilvános rendes egyetemi tanárok sokaságát tekintette mintának, akiknek kinevezésére 1848 áprilisa és 1944 októbere között került sor, továbbá akiket 1848 áprilisa előtt neveztek ki, de ezt követően is működtek. Helyet kapott az ószirózsás forradalom alatt az egyetemi autonómia megkerülésével kinevezett, emiatt utóbb státuszától megfosztott hét professzor is (mint Jászi Oszkár vagy Varga Jenő), de nem tartoznak ide a Tanácsköztársaság alatt kinevezettek, mert nem voltak felesküdvé és beiktatva. Nem részei az 1044 fős listának az egyetemi magántanárok és a címzetes professzorok sem.

Az archontológiai összefoglaláson túlmutató prozopográfiai dokumentáció a családtörténet meghatározó adatait a dédszülőikig visszamenőleg tárja fel. Ezt követik az iskolák, külföldi ösztöndíjak és tudományos fokozatok, majd a fontosabb dátumokat napra pontosan jelölő életútleírás, végül a tudományos, szerkesztőségi, közéleti, egyházi szervezeti tagságok, politikai szerepek, kitüntetések és jövedelmi-vagyoni viszonyok. Terjedelmi okok miatt a három kötet szerkezete nem teljesen egyforma. Az elsőtől még hiányoznak a részletes életútleírások (igaz, ez a kötet címéből is kiderül); személyenkénti irodalomjegyzék pedig csak a második kötetben szerepel.

A kötetekben többféle kiegészítő szöveg olvasható. Ezek egyfelől a kutatás formai jegyeivel kapcsolatos bevezető, forrástani és módszertani közlemények. Másrészt – és ez mutatja a kutatás adatbázisokon túlmutató jelentőségét – a professzorok kinevezési gyakorlatáról, a professzorok rekrutációjának családtörténeti, generációs és iskoláztatási összefüggéseiről, a református egyházkerületekről, mint művelődési alakzatokról szóló áttekintő és elemző tanulmányok.

A Kovács I. Gábor vezetésével folyó grandiózus kutatás keretében elkészült köteteket – és a várható folytatásokat – a recenzens nyugodt szívvel ajánlja a neveléstörténet, a történeti szociológia, a vallás- és egyháztörténet művelőinek figyelmébe.

(Magyarországi egyetemi tanárok életrajzi adattára 1848–1944. Szerkesztette: Kovács I. Gábor. Összeállították: Kovács I. Gábor – Kiss Zsuzsanna – Takács Árpád (I. kötet), Kovács I. Gábor – Takács Árpád (II. és III. kötet). ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2012, 2014, 2016.)